

21.2.2020

Länsi-Kymen Kulttuuritieyhdistys ry

Moisiontie 163, 47200 Elimäki

Rek.nro 212.328 Y-tunnus 2620175-9
info@lansi-kymenkulttuuritie.fi

Kartanoiden Kouvola -näyttely Poikilossa tarjoaa paljon tietoa Pohjois-Kymenlaakson kartanoista. Näyttelyssä tuntuu melkein kuin olisi oikeasti kartanovierailulla.

Kartanoiden vaiheita selvittämällä saadaan runsaasti tietoutta monista paikallis-historiamme kiinnostavimmista asioista. Kun nykyisen Kouvolan alueelta riittää luetteloitavaksi yli 20 kartanoa, niiden vaiheet eivät tietenkään mahdu esiteltäviksi kovin yksityiskohtaisesti.

Aluksi näyttelyssä kannattaa pysähtyä tarkastelemaan kokonaisen seinän peittävää kartanoiden perustamisten, omistajavaihdosten ja pirstoutumisten historiaa esittävää aikajanataulua. Siitä saa kokonaiskäsityksen alueemme kartanoiden nimistä ja ikäjakaumasta.

Muihin tekstitauluihin on poimittu kiinnostavia yksittäistietoja muutamista kartanoiden omistajien ja palvelusväen nimeltä mainituista henkilöistä. Ja ylhäisön pukeutumistavoista kerrotaan mm. vanhojen hää- ja vierailupukujen ohessa. Valokuvilla esitellään myös sukuvaakunoita.

Oravalan kartanon emäntä Ingela Hildén Poikilo-museossa

Monimetrisissä valokuvasuurenoksissa esitellään näyttävästi mm. kartanorakennuksia ja niiden pihojen ja puistojen näkymiä. **Yhden seinäkorkuisen talonkuvan eteen on asetettu lähtövalmiiksi Mustilan kartanon komeat kuomuvaunut ja niiden eteen oikean hevosen kokoinen valjastettu hevosreplika.** Toisessa näyttelytilassa on puolestaan amiraali Arvid Adolf Etholénin metsästysvaunut **Hämeenkylässä kartanosta.**

Näyttelyssä voi perehtyä myös vuonna 1793 Tukholmassa painetun, entisen **Kymenkartanon läänin** ydinaluetta esittävän kartan metrin korkuisen kopioon. Siitä voi nähdä Heinolan ympäristön lisäksi useita **Länsi-Kymen Kulttuuritien** litin ja Kouvolan alueiden reittiosuuksia Kymijoen mereenlasku-uomille ja Suomenlahden rantaan Pernajan vanhan mahtipitäjän itälaidalle v. 1745 perustettuun Loviisan kaupunkiin saakka.

Kouvolan kaupunginmuseo Poikilon näyttely on rakennettu myös lapsia innostavaksi. Heille on järjestetty jopa erillinen **kummitushuone sekä lastenpolku**, jolla voi kokeilla kartanon askareita kuten matka-arkun pakkaamista kylpylävisiitille, kartanon illallismenyyn suunnittelua ja kampikirrun veivaamista keittiössä.

Kuin huipennukseksi näyttelytilan toiseen päähän on rakennettu etupinnan lasiseinillä suojaten **neljä täysin kalustettua kartanon huonetilaa:** **kartanon keittiö** ja katetulla päivällispöydällä sisustettu **ruokasali**, kartanon neidin **makuukammari** sekä sohvalla, nojatuoleilla, kahvipöydällä ja jopa suurella taffelipianolla kalustettu **salonki.**

Tätä näyttelyä voi hyvin suositella kaikille Kouvolan asukkaille ja lähialueemme mökkiläisille! Näyttely on avoinna ensi vuoden 2021 lokakuulle saakka.

Asuinkartanoiden perustaminen ja osto oli aateliston yksinoikeus

Kartanoiden perustaminen tai osto edellytti rälssi- eli aatelissäätöön kuulumista. Aatelointia käytettiin hallitsijoiden suosion tai kiitollisuuden osoituksena omaan lähipiiriinsä kuuluville tai esimerkiksi sodissa ja virkatehtävissä kunnostautuneille, lähes poikkeuksetta miespuolisille henkilöille.

Aatelisto sai nauttia hyvin laajoista taloudellisista etuoikeuksista. Ruotsin kuningaskunnassa ajauduttiin 1600-luvun lopulla siihen, että lahjoitus- ja läänitysmaita alettiin periä takaisin valtiolle, koska niille myönnetyt maaveron maksuvapautukset ja muiden velvoitteiden laiminlyönnit johtivat valtion tulojen romahtamiseen ja Ruotsin armeijan heikentymiseen.

Käytännössä monet Kymenlaaksonkin aateliskartanot muutettiin tuolloin sotilasvirkataloiksi. Esimerkiksi **Ilonojan kartano** Pyhäjärven Kimolanlahden pohjoisrannalla, Wreden suvun omistuksessa ollut **Pilkanmaan kartano** Pyhäjärven etelärannalla sekä Gyllenstiernan suvun omistuksessa olleet **Oravalan kartano** Pyhäjärven itärannalla ja **Valkealan kartano** Lappalajärven itärannalla.

Ruotsin hallinnon aikainen sotilasvirkatalojen ylläpito lopetettiin v. 1810, kun Suomesta oli tullut Aleksanteri I:n hallitseman Venäjän keisarikunnan autonominen suuriruhtinaskunta. Virkataloja vapautui runsaasti myyntiin, ja eri vaiheiden ja sattumusten jälkeen esimerkiksi Oravalan kartanosta tuli vuonna 1868 Hornborgien sukutila, jonka nykyinen isäntä jo viidennessä sukupolvessa on Christian Hornborg.

Wreden suvun perustamat kartanot Etelä-Kouvolan alueella

Pohjois-Kymenlaakson vanhimmat kartanoiden perustamisiin saadut maaläänitykset ajoittuivat 1500-luvulle, mutta ne jäivät lyhytaikaisiksi. **Kukoistava kartanolaitos alkoi muotoutua Ruotsin suurvaltakauden alussa**, kun Ruotsin kuningas Kaarle IX:n hengen Kirkholman taistelussa pelastaneen balttilaisen ylimyksen Henrik Wreden leski Gertrud von Ungern sai v. 1608 kruunulta ”ikuisiksi ajoiksi” Elimäen läänitykset. Elimäen kuntaan kuului tuolloin myös koko Anjalan alue.

Wredet perustivat rälssimaille ja talonpoikien aiempien perintömaiden haltuunotoilla nykyisen Kouvolan eteläosiin ennen 1600-luvun puoltaväliä neljä asuinkartanoa: Peippolan, Hämeenkyllän, Anjalan ja Villikkalan.

Ne vapautettiin kaikista kruununveroista eikä niiden puolesta tarvinnut tehdä ratsupalvelua kruunulle. Ruotsin reduktion läänitysten peruuttamiset eivät myöskään koskeneet ennen vuotta 1632 tehtyjä rälssiläänityksiä.

Vuonna 1805 Anjalan kartanon maa-alasta lohkottiin vielä Myllykosken yläpuoliselta länsirannalta alue Wreden suvun **Rabbelugnin kartanolle** ja vuonna 1810 Muhniemeltä Kymijoen varresta tilukset myös **Wredebyn kartanolle**. Nämä hyvin hoidetut kartanot ovat yhä Wreden suvun omistuksessa.

Elokuussa 1917 Wredebyn kartanossa laadittiin luonnos itsenäistyvän Suomen hallitusmuodoksi. Kartanon isäntä **Rabbe Axel Wrede** oli jäsenenä Nuorsuomalaisen puolueen K.J. Ståhlbergin johtamassa komiteassa, jonka tehtävä oli valmistella itsenäistyvälle maallemme hallitusmuoto. Wrede kutsui maamme 1. presidentiksi seuraavana vuonna valitun **K.J. Ståhlbergin** ja sosiaalidemokraatteja komiteassa edustaneen **Anton Kotosen** luokseen Anjalaan, ja vierailun aikana nämä kolme miestä laativat lakiehdotuksen rungon maamme hallitusmuodosta.

Sippolan hovi /Sippolan kartano

Ruotsin valtaeliittiin kohonneen pernajalaisen aatelismies **Lorentz Creutzin** (1615-1676) Kymi-joen itäpuolisille läänitysmailla ja talonpoikien sukuoikeuksien hankkimisilla omistukseensa siirtyneille maa-alueille v. 1649 perustamasta rälssisäteri **Sippolan hovista** tuli poikkeuksellisen juhlava kartano. Valtavan maaomaisuuden ja suuren määrän arvonimiä koonneen Lorentz Creutzin rakentamana Sippolan hovi säilyi hänen suvullaan 1740-luvun pikkuvihan aikaan saakka.

Useita kartanoita omistanut Lorentz Creutz (vanhempi) rakennutti nykyään Loviisaan kuuluvaan Pernajaan mahtavan **Suur-Sarvilahden kartanon** päärakennuksen. Ruotsissa 1600-luvun lopulla toteutetussa aateliston läänitysten ja kartanoiden suuressa reduktiossa Creutzin suku menetti kuitenkin suuren osan omaisuudestaan.

Creutzin kreivillisen suvun nykyinen pääkartano on loistelias **Malmgård** Loviisan Koskenkylässä.

Useiden 1700-luvun omistajavaihdosten jälkeen Sippolan kartano siirtyi von Daehnin suvulle.

Kartanon nykyinen päärakennus vuodelta 1836 on Alexander Gustav von Daehnin suunnittelema ja se on maamme suurin puurakenteinen kartanorakennus.

Hänen poikansa kapteeni Alexander Leonard von Daehn (1821-1894) avasi kartanoon maamme ensimmäisen emmentaljuustoja valmistavan meijerin 1856 ja harjoitti Sippolassa myös teollista toimintaa saaden myöhemmin maanviljelyneuvoksen arvonimen maatalouden uusien menetelmien kehittäjänä.

Nuorempi poika, suomalais-venäläinen kenraali **Woldemar von Daehn** (1838-1900) toimi viimeisinä elinvuosinaan puolestaan **Suomen suuriruhtinaskunnan ministerivaltiosihteerinä** ja Suomen oikeuksien tinkimättömänä puolustajana ns. routavuosien aikana 1891-98.

Hän erosi tehtävästään, myi Sippolan kartanon Halla Oy:lle, muutti ulkomaille ja kuoli jo vuonna 1900 Roomassa. Jo yli 100 vuoden ajan kartanossa on toiminut nuorten poikakoti/koulukoti.

Moision ja Mustilan kartanot muodostettiin Peippolan kartanon maista

Casimir Wreden myytyä v. 1767 Elimäenjärven rannoille muodostetun Peippolan säterikartanon aatelissäätöön hyväksytylle Strömforsin ruukin toiminnan elvyttäjälle ja v. 1745 perustetun Loviisan kaupungin 1. pormestarille Jacob af Forsellesille, Peippola jakautui 1800-luvun alkupuolella af Forsellesin suvussa kolmeen osaan.

Peippolan nykyinen puusta rakennettu päärakennus valmistui v. 1847, ja sitä on käytetty jopa Elimäen kunnanvirastona.

Mustilan kartano tunnetaan parhaiten sen yhteyteen v. 1902 perustetusta maamme suurimmasta arboretumista sekä Tigerstedtin suvussa sukupolvelta toiselle siirtyvästä puutarhahoidon suuresta tietämyksestä ja Mustilan puutarhamyymälästä. Kartanon suuri vuonna 1830 valmistunut päärakennus tuhoutui tulipalossa 1960-luvulla.

Moision kartano af Forsellesin suvun aikana

Arkkitehti Carl Ludvig Engelin suunnittelemassa ja kesällä tasan 200 vuotta täyttävässä **Moision kartanon** päärakennuksessa on yli 20 vuoden ajan toiminut Hasun perheen ylläpitämä, runsailla antiikkikalusteilla sekä taideteoksilla sisustettu Moision Taide- ja pitokartano.

Tilaajana toimi Loviisan ensimmäisen pormestarin Jacob af Forsellesin pojanpoika, Suomen sodan 1808-09 veteraani **majuri Fredrik af Forselles**. Hän oli lunastanut isänsä suureen Peippolan kartanoon kuuluneen Moision ”ikkunattoman” karjakartanon itselleen v. 1814 ja avioitunut säätynsä mukaisesti 1815.

Säilyneen kustannus- ja materiaaliarvion mukaan sen rakentaminen on aloitettu vuonna 1818. Leskeksi jäätyään Fredrik af Forselles avioitui uudelleen ja kahdesta avioliitosta syntyi peräti 11 lasta. **1820-luvulla hän osti isältään myös toisen Wreden suvun 1600-luvulla Elimäelle perustaman kartanon – Villikkalan.** Sen myötä hänestä tuli pitäjän suurin maanomistaja n. 10 000 hehtaarin tiluksillaan.

Tiloilla tehtiin merkittäviä tuotannollisia uudistuksia: aloitettiin mm. heinäviljely pelloilla, tuotiin siitossonneja ja lehmiä ulkomailta ja vietiin viljaa ja vuotia Pietariin saakka. Moisiossa valmistettiin myös pehmeää juustoa, jota myytiin 1840-luvulta alkaen useissa Suomen kaupungeissa.

Suomen sahateollisuuden 1870-luvun lopulla kokeman laman seurauksena Moision majurin poika Theodor af Forselles ajautui vararikoon veljensä perustaman, Pernajanlahden rannassa sijainneen Vehkan sahan epäonnisen takaus- ja lopulta veljensä kuoleman jälkeisen omistuksen päätteeksi. Hän joutui luovuttamaan molemmat Elimäen kartanonsa myytäviksi pakkohuuto-kaupalla.

Suomen 1850-luvun kenraalikuvernööri Friedrich Wilhelm von Bergin adoptiolapsesta tuli Moision kartanon uusi omistaja vuonna 1880

Kesällä 1880 järjestetyissä huutokaupoissa Moision ja Villikkalan kartanot siirtyivät virolaisen **kreivi Friedrich Georg von Bergin omistukseen.** Hänet muistetaan myös Etelä-Viron 99-huoneisen Sangasten linnan rakennuttajana ja kuuluisan Sangasten ruislajikkeen jalostajana.

”Ruiskreivi” omisti elämänsä (1845-1938) maatalouden tuotantoeläinten, hedelmäpuiden ja viljelykasvien jalostukseen sekä tutkimustulostensa julkaisemiseen ja rakennutti Viron linnansa yhteyteen myös suuren puutarhan. Siellä hän tutki ja esitteli yleisölle kaukaisten puu- ja kasvilajikkeiden sopeutuvuutta Viron sääolosuhteisiin.

Sangasten ruista viljeltiin myös Moision ja Villikkalan pelloilla. Alle 30-vuotiaana kuuroutunut kreivi sijoitti kartanoiden tuotannon kehittämiseen runsaasti varojaan, mutta ei muuttanut Virosta Elimäelle. Elimäellä edettiin kreivin ohjeistamana suurviljelyn mittaluokkaan ja lähes teolliseen karjanhoitoon, jonka perustana oli entistä runsaampi heinäviljely. Tilojensa uskotuksi hoitajaksi hän oli pestannut Elimäen Värälän kartanon isäntä Otto Wreden.

Kreivillä oli hänet vuonna 1856 adoptoineen lapsettoman setänsä kautta toinenkin yhdyside maahamme. **Ruiskreivin setä Friedrich Wilhelm von Berg tunnettiin Suomen suuriruhtinaskunnan jokaisessa kolkassa. Hän oli** Venäjän keisarillisen armeijan lujatahtoinen kenraalisotamarsalkka ja huomattavan laajan omaisuuden koonnut **Suomen kenraalikuvernööri vuosina 1855-1861.**

Veljenpoika sai vuonna 1874 perinnöksi Baltiassa ja Puolassa sijainneet kenraalisotamarsalkan 19 kartanoa ja 38 000 hehtaarin maaomaisuuden.

Suomessa kenraali sekä hänen adoptoimansa kaksi veljenpoikaa oli kirjattu v. 1857 Suomen ritarihuoneen jäseniksi Bergin kreivillisenä sukuna nro 11. Sen yhteydessä he luopuivat sukunimensä saksalaisperäisen von-etuliitteen käytöstä Suomessa.

Saksalaistaustaisella nimellään kenraalikuvernöörille oli myönnetty itävaltalaisen kreivin arvo 1849 ja venäläisen kreivin arvo 1856. Kartanotilojensa järjestelyissä 1900-luvun alussa kasvinjalostajakreivi Berg ilmaisi halunsa myydä Moision ja Villikkalan Elimäen kunnalle, jotta niiden

pellot ja metsät voitaisiin jakaa pienemmiksi tiloiksi kartanoiden alustalaisille.

Kun kreivi testamenttasi ensin kartanotilat rakennuksineen ja irtaimistoineen v. 1906 Ermespojalleen, Suomen Senaatti myönsi kunnalle miljoonan markan valtionlainan 1,8 miljoonan suuruisen kauppahinnan osarahoitukseksi.

Kauppa toteutui keväällä 1907 ja sen myötä Moision ja Viljakkalan maille muodostettiin kolme isoa tilaa ja alustalaisille 32 pienempää tilaa.

Kartanot myynyt kreivi Ermes Berg avioitui Suomeen Venäjän keisarikunnan kukistumisvuonna 1917. Neuvostoliiton ajan ja 2. maailmansodankin kolhuja osakseen saanut Sangasten linna puistoineen on yhä yksi Etelä-Viron tunnetuimmista kulttuurihistoriallisista nähtävyyksistä.

Pekka Hyvärinen